

Vikingatida kulturlager

Upprustning av Stadsparken i Västerås

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning Västerås 232:1, stadslager
Stadsparken
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Oskar Spjuth

Vikingatida kulturlager

Upprustning av Stadsparken i Västerås

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning Västerås 232:1, stadslager
Stadsparken
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Oskar Spjuth

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2018

Omslag: Schakt 1 i Stadsparkens norra del, sett från söder. Foto Maud Emanuelsson.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

ISBN 978-91-7453-619-5

Tryck: JustNu, Västerås 2018

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Historisk bakgrund	6
Undersökningens förutsättningar	6
Undersökningsområdet	6
Tidigare undersökningar	8
Syfte och frågeställning	10
Metod och genomförande	11
Undersökningsresultat	14
Schakt 1. Kulturlager	14
Schakt 2. Fyllnadsmassor	21
Schakt 3. Kulturlager från Västerås äldsta tid	16
Schakt 4. Kulturlager	18
Schakt 5–6. Påförda massor	18
Schakt 7. Sand	20
Schakt 8. Bebyggelse från senare tid	20
Schakt 9–12. Påförda massor	21
Schakt 13. Grus och sand	21
Schakt för elledningar, belysningspollare och armatur	22
Fynd	22
Analyser	23
Tolkning och diskussion	23
Utvärdering	24
Referenser	25
Tekniska och administrativa uppgifter	26
Bilagor	27
Bilaga 1. Schakttabell	28
Bilaga 2. Vedartsanalys	29
Bilaga 3. ¹⁴ C-analys	31

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat med en blå ring. Utdrag ur Gröna kartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Under 2016 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i samband med att Västerås stad gjorde en upprustning av Stadsparken i Västerås. Anledningen var att upprustningen innebar att schakt för belysningsstolpar och nya elkablar riskerade att beröra fornlämningen Västerås 232:1, stadslager.

Stadsparken ligger centralt i Västerås intill Svartån som har sitt utlopp i Mälaren (figur 1). Stadsparken består nu av träd, blomrabatter och grusade gångar men var bebyggd fram till slutet av 1800-talet. Det har tidigare gjorts flera arkeologiska undersökningar i Stadsparken som visat att kulturlagren på vissa punkter går väldigt djup. Äldsta dateringarna av djurben från kulturlagren i norra delen av parken visar på att verksamhet förekommit i området redan under vikingatiden.

Undersökningens syfte var att löpande dokumentera den berörda delen av fornlämningen samt att samla in fornyfynd för att på så sätt öka kunskapen om områdets historia som kan vara till nytta för samhällsplaneringen.

Den arkeologiska undersökningen utfördes löpande i takt med upprustningen av Stadsparken och schakten har dokumenterats efter hand. Totalt gjordes fjorton schakt för 8–12 meter höga belysningsstolpar. Dessa schakt var upp till 1,8 meter djupa. Trettio mindre schakt grävdes för belysningspollare och belysningsarmatur till ett djup av 0,5 meter. Till detta anslöts cirka 480 löpmeter elkabel som grävdes till ett djup av mellan 0,3 och 0,4 meter. Flera andra insatser gjordes, men dessa var av inget eller ringa djup och har därför inte omfattats av schaktningsövervakningen.

Bevarade kulturlager påträffades i schakt 1 och 3 med en mäktighet på omkring 0,8 meter. Schakt 1 innehöll till stora delar omrörda lager, med intakta kulturlager endast bevarade i en smal remsa. Schakt 3 innehöll cirka 0,2 m² bevarade kulturlager med både skikt av kulturjord och brandlager. Kolprovet från det näst äldsta lagret (lager 11) ¹⁴C-daterades till 960–1040 e.Kr. (95,4%). Undergrunden i form av ljusgrå lera nåddes i schakten på cirka 1,3 meters djup under befintlig marknivå. Flera tidigare arkeologiska undersökningar i området sydväst om fontänen i norra delen av Stadsparken har gett dateringar till tiden från sent 800-tal till tidigt 1000-tal. Dateringen av kulturlager från denna undersökning styrker bilden av att bebyggelse kan ha förekommit på platsen vid denna tid.

Inledning

I samband med att Västerås stad gjorde en upprustning av Stadsparken i Västerås utförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) under sommaren och hösten 2016 en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Schaktningsövervakningen gjordes med anledning av att schakt för nya elkablar och belysningsstolpar riskerade att beröra fornlämningen Västerås 232:1, stadslager. Undersökningen beställdes och bekostades av Västerås stad. Länsstyrelsen i Västmanlands län har fattat beslutet. Jonas Ros var projektledare. Jonas Ros och Maud Emanuelsson har utfört fältarbetet. Oskar Spjuth har sammanställt rapporten.

Schakt grävdes för sex stycken 8 meter höga L1 belysningsstolpar och för sju stycken 6 meter höga L2 belysningsstolpar. Schakten för L1 stolparna blev mellan 1,3 och 1,8 meter djupa, och för L2 mellan 0,95 och 1,50 meter djupa. Totalt togs fjorton schakt upp för belysningsstolparna då en av stolparna omplacerades efter att schaktet grävts på fel plats. Schaktbredden har varit från $0,8 \times 0,8$ meter upp till $3,5 \times 2,4$ meter. Trettio mindre schakt gjordes för pollare och belysningsarmatur, med en bredd på $0,5 \times 0,5$ meter och ett schaktdjup på 0,5 meter. Cirka 480 löpmeter grävdes för nedläggning av ny elkabel med ett djup på mellan 0,3 och 0,4 meter (bilaga 1).

Historisk bakgrund

Västerås är grundat vid Svartåns utlopp i Mälaren. Västerås omland är rikt på förhistoriska lämningar, bland annat Anundshög med kringliggande gravfält. Via arkeologiska undersökningar vet vi att Stadsparken i Västerås på västra sidan av Svartån var nyttjad redan under 900-talet eller början av 1000-talet (Ros 2015:28). Västerås stift är känt sedan 1100-talet med Västerås som biskopsort. Stavningen Westraarus (Västra Aros) är belagd från 1223, för att särskilja orten från Uppsala (Östra Aros). Västerås har fungerat som utskeppningsplats för silver, koppar och järn från Bergslagen (Gustafsson & Redin 1977:6–8; Ros 2015:9).

Undersökningens förutsättningar

Undersökningsområdet

Undersökningsområdet utgjordes av Stadsparken i Västerås. Den är i öster avgränsad av Svartån, i norr av Stora Gatan, i väster av Slottsgatan och i söder av Skepparbacken i nära anslutning till Västerås slott. Området består av gångar mellan gröna ytor med träd och rabatter (figur 2). Området har varit park i cirka 100 år, men var bebyggt så sent som 1890 (figur 3).

Figur 2. Stadsparken sedd från söder. Schaktning för ny elkabel har just påbörjats. Foto Jonas Ros.

Figur 3. Stadsparken sedd från söder, troligen år 1891. Foto Västmanlands läns museums arkiv.

Tidigare undersökningar

Då det har bedrivits flertalet arkeologiska undersökningar i Västerås, och med rapportens storlek i åtanke, fokuserar detta avsnitt enbart på undersökningar i Stadsparken och det direkta närområdet (figur 4).

År 1987 gjorde Riksantikvarieämbetet UV Uppsala en arkeologisk undersökning i nordvästra hörnet av Stadsparken i samband med att Västerås kommun schaktade inför en ny toalettbyggnad. Området var till stor del utschaktat, men en remsa på cirka 1 meter bevarade kulturlager iakttogs på cirka 1,5–2 meters djup under befintlig markyta. Inget daterande material tillvaratogs (Forenius 1996).

Då en fontän flyttades i Stadsparken 1989 gjordes en antikvarisk kontroll av Västmanlands läns museum. Ett cirka 20 meter stort område med bevarade kulturlager schaktades fram, vilket ledde till att fontänens placering försköts österut för att skona lagren. En sektion dokumenterades och keramik från 1200-talet och framåt tillvaratogs från kulturlagren (Sjö 1989).

År 1994 gjorde Riksantikvarieämbetet UV Uppsala en arkeologisk förundersökning i Slottsgatan väster om Stadsparken. Fem schakt öppnades i Slottsgatan, där mellan 1,15 och 2 meter intakta kulturlager avsatta på tomtmark påträffades. I norra delen var lämningarna från tidig- och högmedeltid, och i södra delen från senmedeltid eller efterreformatorisk tid (Ros 1995).

År 2000 utförde Västmanlands läns museum en arkeologisk förundersökning i samband med att markstrålkastare och elledningar grävdes ner. Schakten berörde bara mylla och där under omrörda lager med fynd som tyder på en datering till 1600-talet (Carlsson 2001).

År 2008 gjorde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk förundersökning inför uppförandet av en restaurang i nordöstra hörnet av Stadsparken. Endast recenta fyllnadsmassor framkom (Lihammer 2008).

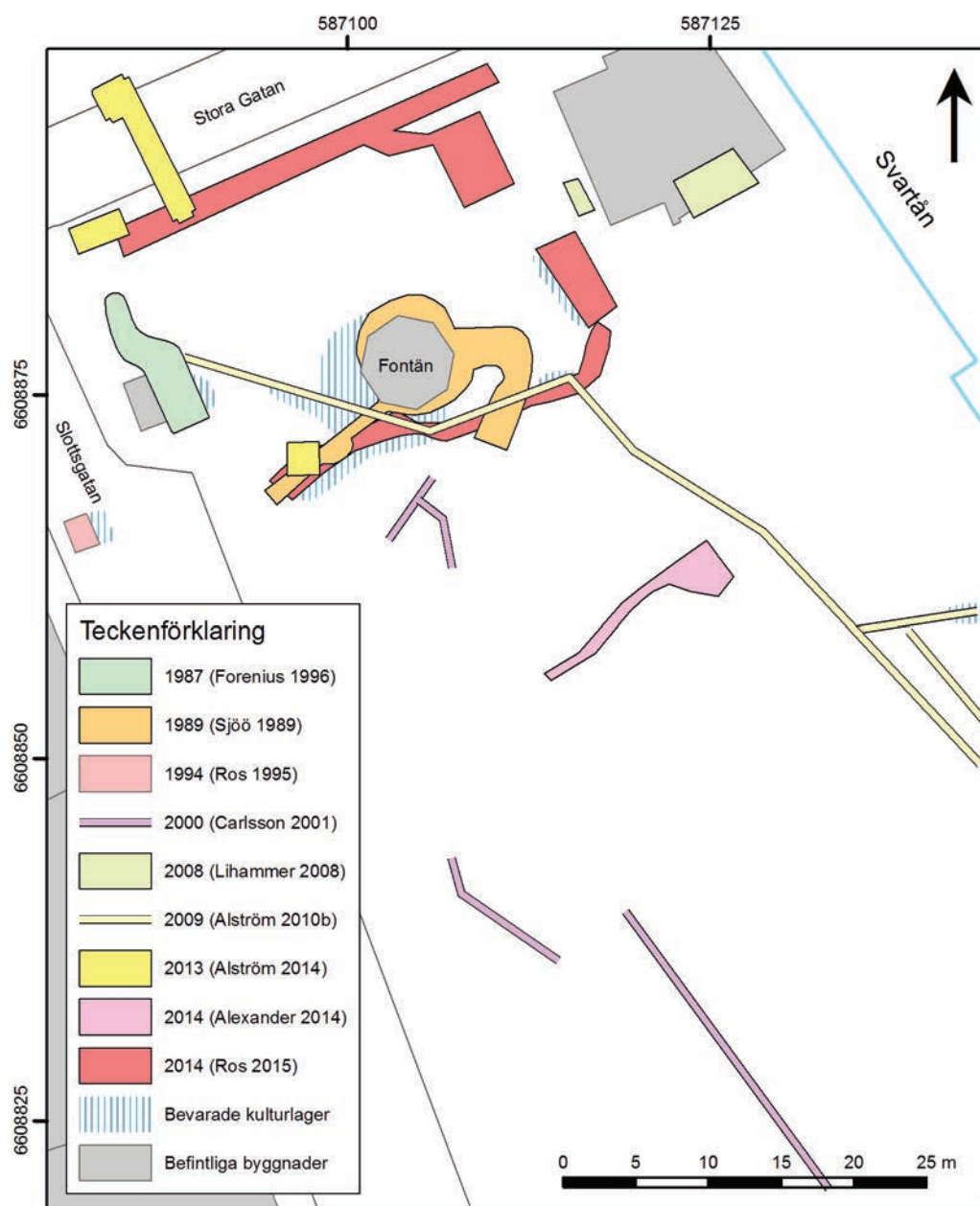
I samband med markarbeten för en ny lekplats i Stadsparken gjorde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) 2009 en antikvarisk kontroll. Cirka 100 löpmeter schakt, med ett djup på mellan 0,5 och 0,7 meter, övervakades. I östra delen av parken påträffades en stenpackning och kulturlager cirka 0,5 meter under marknivå. Keramikfynd ovanpå stenpackningen daterades till 1500–1700-talet. I norra delen av parken, söder om fontänen, påträffades kulturlager på cirka 0,4 meters djup. Ett par provgropar gjordes för att nå orörd markyta och fånga hela stratigrafen. Ett antal keramikfragment togs till vara med datering till 1000–1300-talet. I det lägsta kulturlagret tillvaratogs ett djurben som gav en ¹⁴C-datering till 890–1030 e.Kr. (95,4%) (Alström 2010b).

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) gjorde 2009 en antikvarisk kontroll vid Svartåns stenskonung i Stadsparken. Kontrollen utfördes med anledning av att Svartån sänktes varvid dammvallen från Wikholms kvarn framkom. Kvarnen var troligen i drift cirka 1860–1890. Vid sidan av vallen framkom pålar som möjligen kan ha varit del av en äldre kajkant eller brygga (Alström 2009). Ett återbesök gjordes 2010 i samband med en restaurering av Svartåns stenskonung. Det konstaterades att Wikholms kvarn och stenskonung är välintegrerade och troligen samtida (Alström 2010a).

Vid markarbeten 2013 utfördes en schaktövervakning av Stiftelsen Kulturmiljövård (KM). Ett schakt gjordes i Stadsparkens norra del som var 2,5 × 2,5 meter stort och 2 meter djupt. Äldsta fasen i stratigrafen gav en ¹⁴C-datering till mellan 810 och 1000 e.Kr. (95,4%). Ytterligare tre schakt grävdes i Stora Gatan, men enbart ledningar och modernt fyllnadsmaterial påträffades där (Alström 2014).

Då Västerås stad utförde schaktningsarbeten för en ny vattenledning i Stadsparken 2014 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk antikvarisk kontroll. Schakten gick som djupast 0,7 meter under befintlig markyta och inga kulturlager äldre än 1900-tal påträffades (Alexander 2014).

År 2014 gjordes en arkeologisk undersökning i Stora Gatan och norra delen av Stadsparken. I det östligaste schaktet påträffades en stenpackning från efterreformatorisk tid, med bland annat fragment av en kritpipa och fajans. I ett längre schakt söder om fontänen påträffades en sammansatt enkelkam med datering till 1000-talet. Även en hård påträffades och i närheten av den skärvor av järnålderskeramik. Ett par av kulturlagren tolkades som golvnivåer i hus. Två prover för ¹⁴C-analys från de nedersta kulturlagren gav dateringar till 890–1030 e.Kr. (95,4%) respektive 980–1160 e.Kr. (95,4%). Resultaten tolkades innebära att Västerås kan ha haft en etablerad bebyggelse redan kring år 1000 e.Kr. (Ros 2015).

Figur 4. Stadsparkens norra del. Tidigare arkeologiska undersökningar redovisas med undersökningsår samt litteraturbänvisning inom parentes. Skala 1:500.

Syfte och frågeställning

Undersökningens syfte var att löpande dokumentera den berörda delen av fornlämningen samt att samla in fornfynd. Detta syftade till att öka kunskapen om områdets historia och kan vara till nytta för samhällsplaneringen.

Den arkeologiska undersökningen skulle klargöra:

- Fornlämningens utbredning inom schakten.
- Bedömning av kulturlager, anläggningar och fynd – karaktär, mängd och bevarandegrad.
- Preliminär datering.
- Preliminär tolkning av fornlämningen.

Metod och genomförande

Den arkeologiska undersökningen utfördes löpande i samband med upprustningen av Stadsparken och de grävda schakten har fortlöpande dokumenterats. Schakten grävdes med maskin, förutom schakt intill träd som istället handgrävdes för att skona trädens rötter.

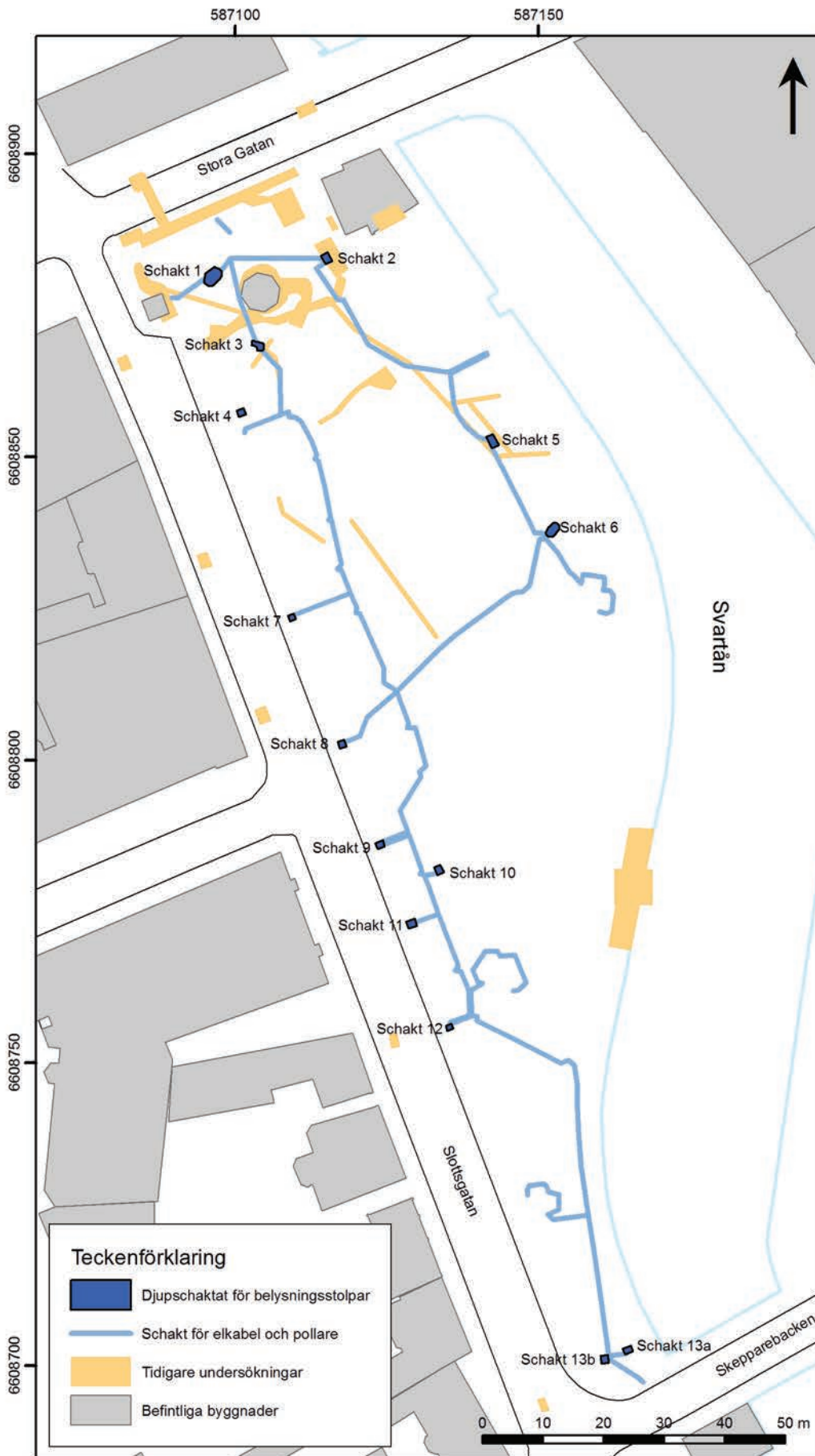
Vid schaktning för nya L1 och L2 belysningsstolpar övervakades arbetet under schaktningsarbetets gång, och där kulturlager påträffades grävdes dessa skiktvis. Fjorton schakt grävdes för belysningsstolparna (figur 5). Schaktväggar med bevarade kulturlager handrensades och dokumenterades med nio sektioneritningar i skala 1:20 (figur 6). Anläggningar som framkom i plan har även dokumenterats med ritningar i plan. Kolprover samlades in ur schaktväggarna för ¹⁴C-analys.

21 stycken belysningspollare sattes upp tillsammans med 9 belysningsarmaturer. Dessa hade först planerats att grävas till 0,9 respektive 0,7 meters djup. Men efter länsstyrelsens önskemål anpassades uppsättningsanordningen för att i så liten mån som möjligt skada underliggande kulturlager. Fundamenten till pollarna försågs med en galvad metallskiva i botten och grävdes istället bara ner till cirka 0,5 meters djup.

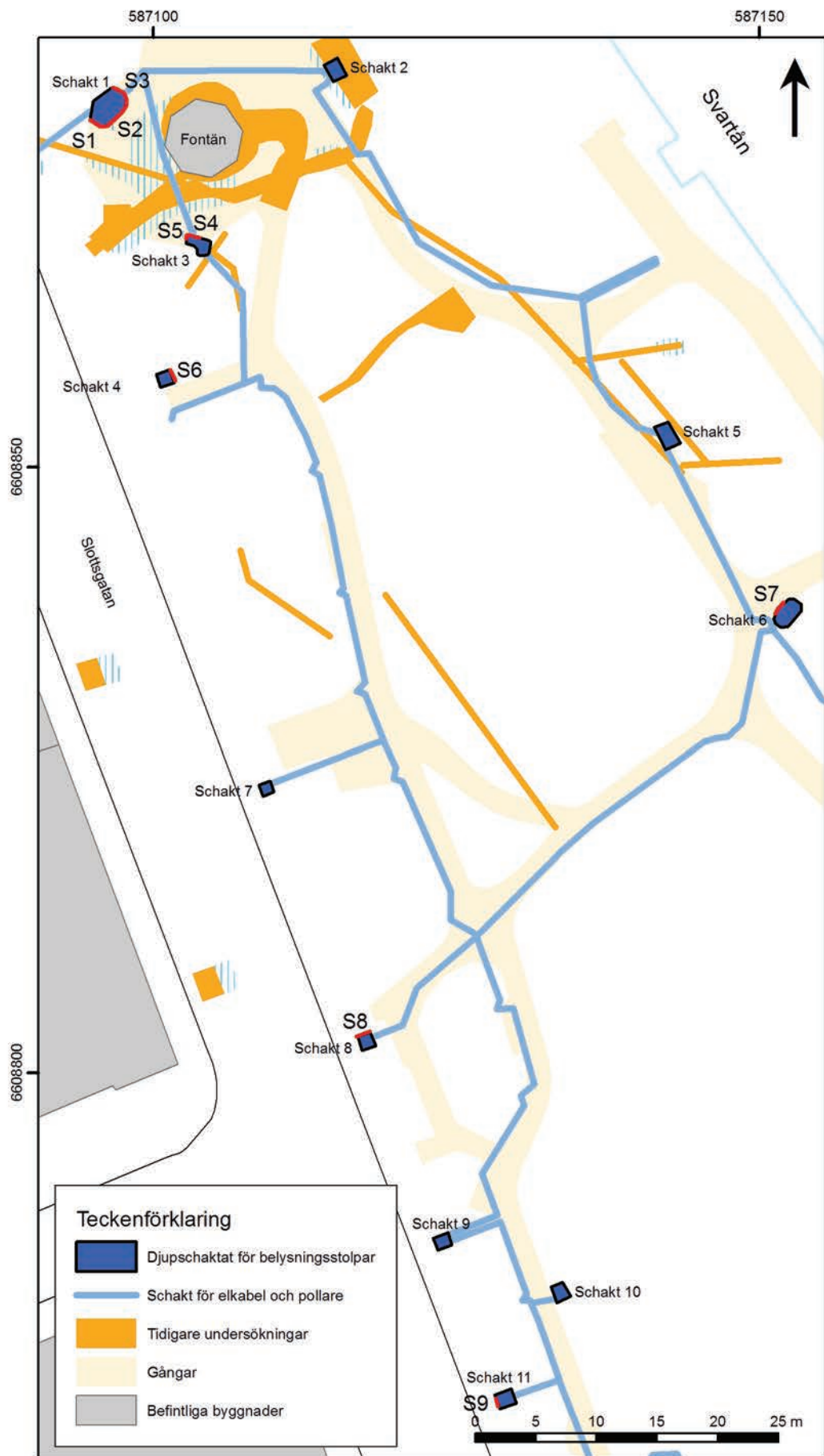
Till belysningspollarna och belysningsarmaturen anslöts cirka 480 löpmeter elkabel. Schaktet för nya elledningar grävdes till mellan 0,3 och 0,4 meters djup. På grund av det ringa djupet efterbesiktigades schakten.

Vid några delar av upprustningen i Stadsparken bedömde länsstyrelsen att ingen skada på äldre kulturlager riskerades och att ingen arkeologisk insats därför var motiverad. Bland dessa var att en ny dagvattenbrunn och dagvattenledning grävdes i redan befintliga schakt. En ny kulle anlades i norra delen av parken liksom en ny stenläggning runt fontänen.

Uppdragsgivaren tillhandahöll en dwg-fil med schaktens lägen. Sektionernas lägen digitaliserades i samband med rapportarbetet.

Figur 5. Schaktens läge i relation till befintlig bebyggelse och tidigare undersökningar. Skala 1:1 000.

Figur 6. Sektion (S) 1–9 markerade i relation till grävda arkeologiska undersökningar och dokumenterade kulturlager. Skala 1:500.

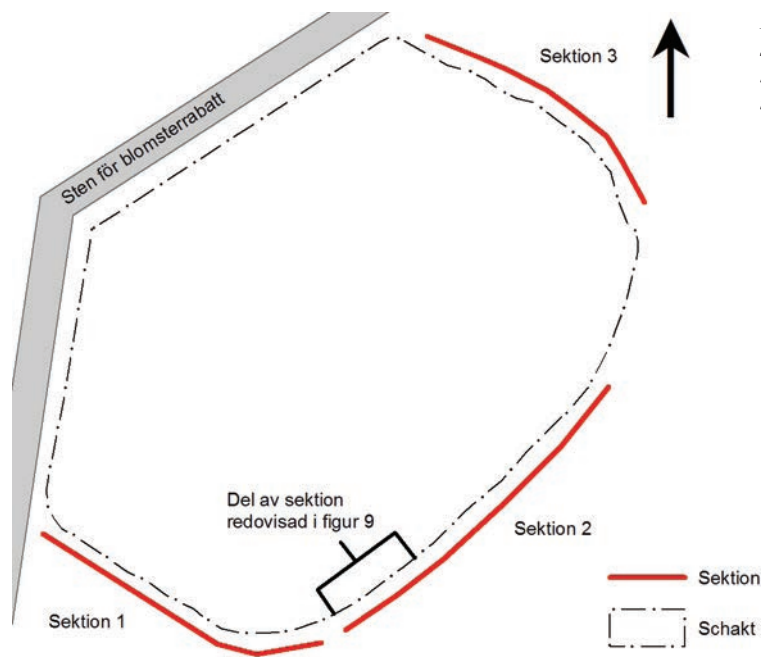
Undersökningsresultat

Schakt 1. Kulturlager

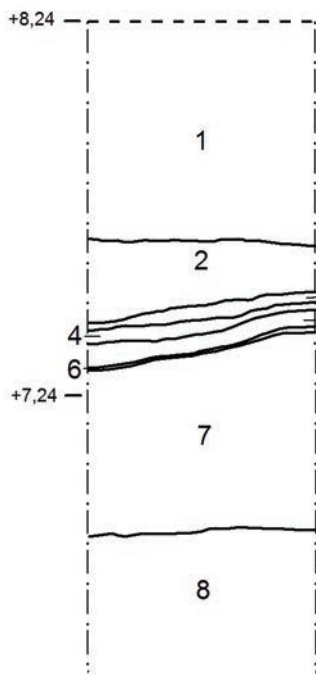
Schakt 1 grävdes för en L1 belysningsstolpe nordväst om fontänen i Stadsparkens norra del. Schakt 1 flyttades under arbetets gång från sitt planerade läge, något västerut. En 3,5 × 2,4 meter stor grop togs upp som berörde tjocka kulturpåverkade lager (figur 7). Endast i en av sektionerna fanns det intakta kulturlager. I de övriga schaktväggarna noterades enbart tjocka omrörda lager med bland annat förekomst av skaftet från en kritpipa liksom ett betongrör. Då inga horisonter kunde urskiljas är det troligt att det rör sig om moderna utfyllnadslager. Tre sektioner ritades i fält (sektion 1–3, figur 8), men då de i huvudsak föreställer moderna utfyllnadsmassor och störningar redogörs endast ett utsnitt av sektion 2 i rapporten. Sektionen föreställer överst ett 0,55 meter tjockt bärlager av grus (lager 1, se figur 9). Under detta fanns två tjocka kulturlager av gråsvart silt med inslag av tegel (lager 2 och 7), mellan vilka det låg tunna skikt av sand (lager 3) respektive kol och sot (lager 4–5) samt obränt trä (lager 6). Naturlig marknivå i form av lera (lager 8) nåddes på 1,4 meters djup. Inga daterande fynd påträffades och inga prover togs för analys. Förekomsten av tegel daterar äldsta lagret till 1200-tal eller senare. Brandlagret (lager 4) kan ha tillkommit genom någon av de stadsbränder som härjade i Västerås fram till början av 1700-talet (Gustafsson & Redin 1977:8).

Figur 7. Schakt 1 gjordes för en ny belysningsstolpe i norra delen av Stadsparken. Foto från öster av Maud Emanuelsson.

Figur 8. Plan över schakt 1. Sektion 1–3 markerade liksom utdrag ur sektion 2 redovisat i rapport. Skala 1:40.

Figur 9. Del av sektion 2. Dokumenterad i schakt 1. Sedd från nordväst. Skala 1:20.

- 1) Grus (bärlager).
- 2) Gråsvart silt med inslag av tegel, obränt ben, kol och lerklumpar.
- 3) Gul sand, cirka 0,02 meter tjockt.
- 4) Brandlager av kol och sot, cirka 0,03 meter tjockt.
- 5) Gråsvart silt.
- 6) Obränt trä.
- 7) Kulturlager av gråsvart silt med inslag av tegel, obränt ben, kol och lerklumpar.
- 8) Lera (undergrund).

Schakt 2. Fyllnadsmassor

Schakt 2 grävdes i ett tidigare undersökt schakt och enbart fyllnadsmassor påträffades.

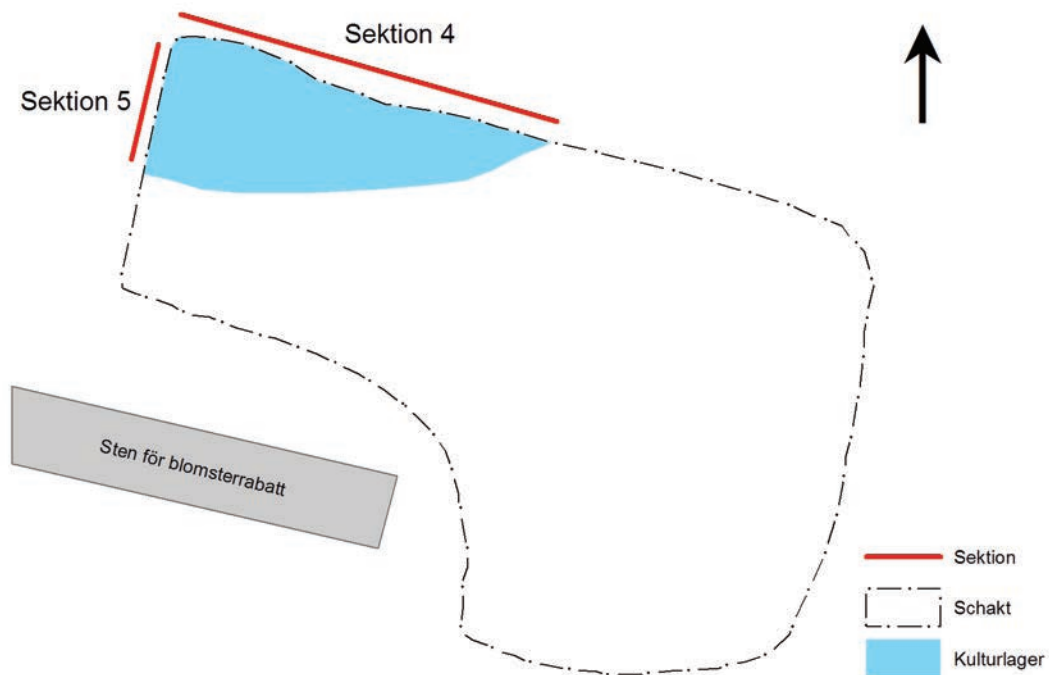
Schakt 3. Kulturlager från Västerås äldsta tid

Schakt 3 var cirka $2 \times 1,15$ meter stort och grävdes intill en befintlig rabatt (figur 10). Det moderna bärlagret gick till ett djup av 0,45 meter. Även under detta var större delen av schaktet utfyllt med singel. Rasrisken var påtaglig och arbetet fick stannas upp för släntning vid ett tillfälle. I norra hörnet fanns bevarade kulturlager med en utbredning av cirka $0,20 \text{ m}^2$ (figur 11). På grund av rasrisken grävdes dessa i plan med maskin under arkeologs översyn. Schaktet grävdes till 1,50 meters djup med en kulturlagertjocklek på 0,8 meter. Två sektioner handrensades och dokumenterades, sektion 4 i nordöst och sektion 5 i nordväst, men då dessa är snarlika har endast sektion 4 redovisats i rapporten. I toppen av sektionerna låg fyllnadsmassor för en kabel. I övrigt utgjordes stratigrafin i huvudsak av fyra mörkgrå jordlager med mellan 0,2 och 0,3 meters mäktighet, i de översta två siltlagren (lager 2 och 5) förekom tegelkross. Möjligen har detta utgjort en odlad del av en gårdsplan. Två brandlager skiljer de tjockare jordlagren. I botten nåddes undergrunden i form av ljusgrå lera på 1,20 meters djup (figur 12).

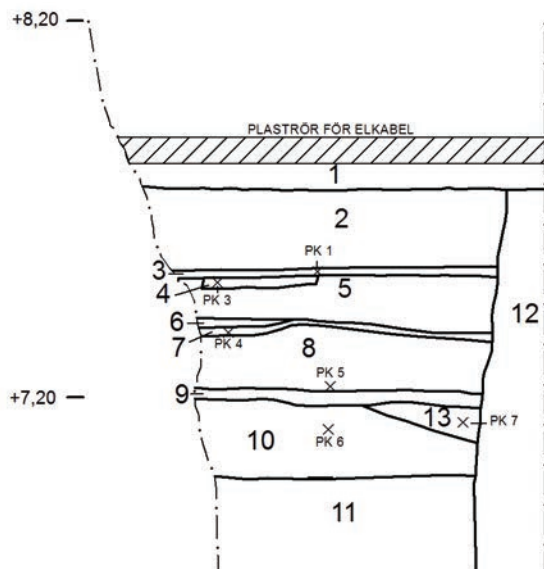
Kolprover togs från hela stratigrafin, men ett urval gjordes utifrån frågeställningen och enbart prover från de två understa kulturlagren skickades till ^{14}C -analys. Kolprov Ua-55312 från det näst lägsta lagret ^{14}C -daterades till 960–1040 e.Kr. (95,4%) vilket visar att de lägsta lagren i stratigrafin härstammar från Västerås äldsta tid, kring år 1000. Ovanliggande lager härstammar således rimligtvis från tidig medeltid och framåt.

Figur 10. Schakt 3. I bakgrunden schaktas för ny elkabel. Foto från nordväst av Maud Emanuelsson.

Figur 11. Plan över schakt 3. Cirka 0,2 meter kulturlager fanns i norra delen. Skala 1:20.

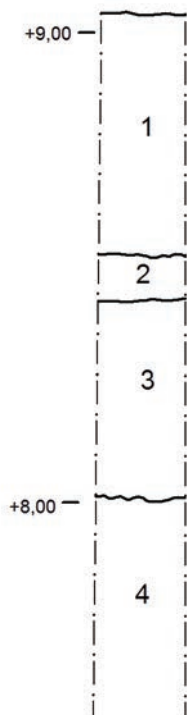

Figur 12. Sektion 4. Dokumenterad i schakt 3. Sedd från sydväst. Skala 1:20.

- 1) Brun sand med inslag av småsten (bärlager).
 - 2) Kulturlager av mörkebrunt till svart silt med inslag av tegel, kol och småsten.
 - 3) Svart silt (brandlager?).
 - 4) Trä.
 - 5) Mörkgrå silt med kol.
 - 6) Rödorange sand.
 - 7) Kol.
 - 8) Mörkgrå silt med kol.
 - 9) Fin ljus sand.
 - 10) Mörkgrå silt med kol.
 - 11) Sand med inslag av kol (mörkare än lager 9).
 - 12) Ljusgrå lera (undergrund).
 - 13) Singel (störning).
- PK 1, 3–5) Kolprover för ^{14}C -analys, ej analyserade.
 PK 6) Kolprov för ^{14}C -analys (Ua-55311), kontaminerat pron.
 PK 7) Kolprov för ^{14}C -analys (Ua-55312), 960–1040 e.Kr. (95,4%).

Schakt 4. Kulturlager

Schakt 4 grävdes i en befintlig rabatt i närheten av Slottsgatan. Kulturlager utan anläggningar påträffades i schaktet. En representativ del av schaktväggarna redogörs för i sektion 6, bestående av kulturlager av silt och lera med inslag av tegelkross. Ursprunglig marknivå nåddes inte i schaktet (figur 13).

Figur 13. Sektion 6. Dokumenterad i schakt 4.
Sedd från väster. Skala 1:20.

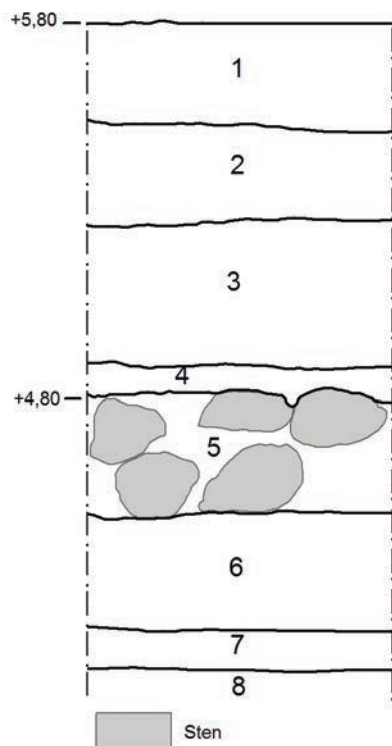
- 1) Matjord.
- 2) Sandblandad lera.
- 3) Gråbrun kulturjord med stort inslag av lera och tegelkross.
- 4) Grå lera med inslag av kulturjord.

Schakt 5–6. Påförda massor

Schakt 5–6 grävdes i östra delen av Stadsparken ner mot Svartån. I båda förekom en stor mängd sprängsten (figur 14). I schakt 6 har en sektion dokumenterats (figur 15). I schakt 5 uppvisade lagerföljden likheter. Massorna i schakt 5–6 har sannolikt påförts i syfte att höja marknivån i området för att skapa en jämnare marknivå i Stadsparken. Ursprunglig marknivå nåddes inte i något av schakten.

Figur 14. Påförd sprängsten syns här i schakt 5. Foto från söder av Jonas Ros.

Figur 15. Sektion 7. Dokumenterad i schakt 6. Sedd från söder. Skala 1:20.

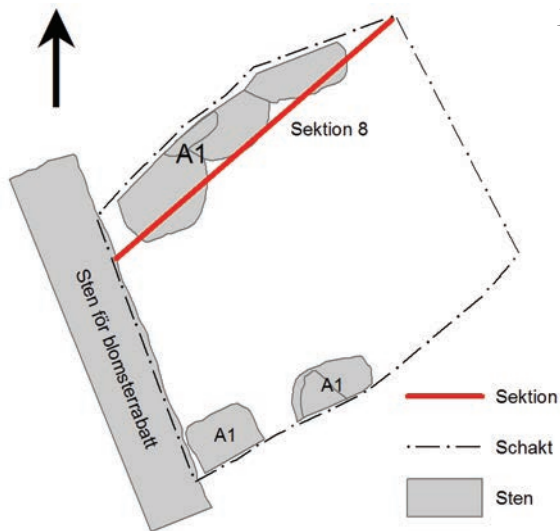
- 1) Matjord.
- 2) Lera och jord (påfört lager).
- 3) Sand blandad med jord och stenar (påfört lager).
- 4) Grå lera och jord med inslag av kalkbruk och stenar (påfört lager).
- 5) Grus, sand, jord och stora stenar (påfört lager).
- 6) Gråbrun kulturjord med inslag av stenar, kalkbruk och tegel.
- 7) Grus blandad med kulturjord.
- 8) Gråbrun lerblandad kulturjord.

Schakt 7. Sand

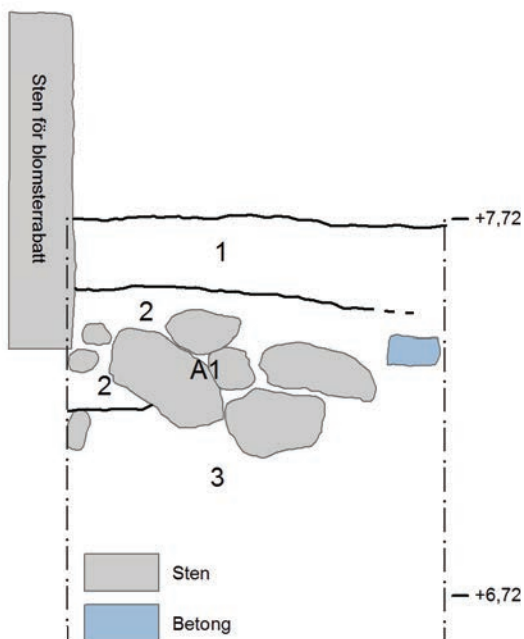
Schakt 7 grävdes vid en av entréerna i västra delen av Stadsparken. Endast sand förekom i schaktet.

Schakt 8. Bebyggelse från senare tid

I schakt 8 påträffades, under påförda skikt av sand och grus, flera stenar i rad. Sannolikt utgör dessa stenar grundstenar till en byggnad (figur 16). Byggnaden bedöms vara från senare tid, troligen 1800-talet. Naturlig marknivå nåddes inte i schaktet (figur 17).

Figur 16. Planritning över schakt 8. Skala 1:20.

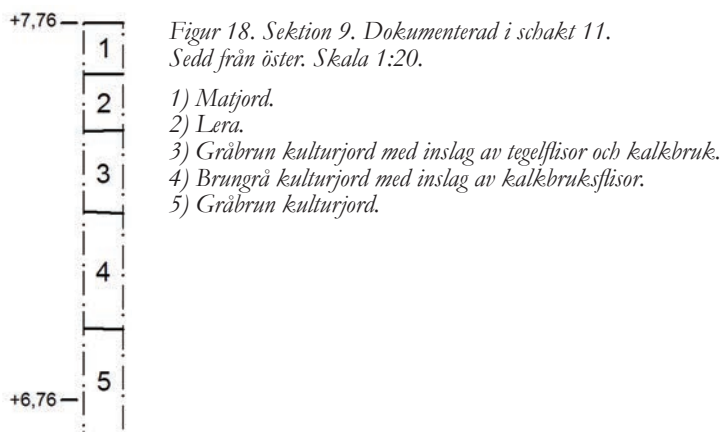

Figur 17. Sektion 8. Dokumenterad i schakt 8. Sedd från sydöst. Skala 1:20.

- 1) Sand och grus i olika nivåer.
 - 2) Gråbrun kulturjord med inslag av tegelflisor.
 - 3) Gråbrun kulturjord med inslag av sand och tegel.
- A1) Sannolikt husrest, del av grund. Troligen 1800-tal.

Schakt 9–12. Kulturlager och påförda massor

Fyra schakt grävdes för 6 meter höga L2 belysningsstolpar i den södra halvan av Stads-parken. I ursprungsplanen skulle det här bara stått tre stolpar, men ytterligare en lades till under planeringsarbetet. I schakten för dessa påträffades kulturlager endast i schakt 11 (figur 18). Schakt 9 innehöll bara sand, och schakt 10 som grävdes intill ett träd innehöll bara matjord. Inte i något av schakten nåddes undergrund.

Schakt 13. Grus och sand

Ett schakt för den sydligaste belysningsstolpen grävdes först i mitten av den del som skulle få nytt ytskikt (schakt 13a). Detta flyttades dock sedan längre västerut, närmre Slottsgatan (schakt 13b). I schakten förekom bara grus och sand, och i botten påförda stenar.

Schakt för elledning, belysningspollare och armatur

Schakten för el gick enbart till ett djup av mellan 0,3 och 0,4 meter, och schakten för belysningspollare och armatur till ett djup av cirka 0,5 meter. Bredden var 0,5 meter. Där schaktet dragits i befintliga gångar har enbart grus påträffats och mellan gångarna enbart matjord och jord med inslag av tegelflisor (figur 19). Inga arkeologiska objekt framkom i dessa schakt och inget av antikvarisk värde påträffades.

Figur 19. Schakt för elkabel. Foto från öster av Jonas Ros.

Fynd

Inga fynd påträffades i kulturlagren. Endast en kritpipa och några fragment yngre rödgods påträffades som lösfynd i omrörda lager. Fynden gallrades.

Analyser

Två prover skickades in för vedartsanalys och ¹⁴C-datering. Syftet var att datera det äldsta lagret och urvalet gjordes därför från de två understa lagren i schakt 3, sektion 4 (figur 12). Båda proverna utgjordes av träkol som först skickades till vedartsanalys och sedan vidare till ¹⁴C-analys (bilaga 2–3).

Ua-55311 (PK 6) från det understa kulturlagret (lager 10), var för litet för att vedart skulle kunna bestämmas. Provet gav dessutom en modern ¹⁴C-datering, sannolikt på grund av kontaminering (tabell 1).

Ua-55312 (PK 7) som togs från det näst lägsta lagret (lager 11) vedartsbestämdes till tall. PK 7 gav en datering till mellan 960 och 1040 e.Kr. (95,4%), alltså sen vikingatid. Tall kan ha en hög egenålder vilket kan påverka resultatet. Då flertalet dateringar vid tidigare arkeologiska undersökningar i närheten är från sen vikingatid är det dock sannolikt att ¹⁴C-dateringen kan datera verksamheten på platsen (Alström 2010b:8–9; Alström 2014:9; Ros 2015:28).

Lab. nr	Prov	Kontext	Material	¹⁴ C-ålder BP	δ13C ‰ VPDB	Kal. 1 sigma	Kal. 2 sigma	Anmärkning
Ua-55311	PK 6	Schakt 3, sektion 4, lager 10	Träkol, ej analyserbart	113,5±0,3 pmC	-26,8	–	–	Sannolikt kontaminerat
Ua-55312	PK 7	Schakt 3, sektion 4, lager 11	Träkol, tall	1030±27	-25,3	990–1025 e.Kr. (68,2%)	960–1040 e.Kr. (95,4%)	

Tabell 1. Provsvar från analys.

Tolkning och diskussion

Framför allt i området väster och söder om fontänen i norra delen av Stadsparken har flera arkeologiska undersökningar bidragit med ¹⁴C-dateringar till mellan sent 800-tal och början av 1000-talet e.Kr. Lagren från de djupa schakten kring fontänen i norra delen av Stadsparken skiljer sig en del från de som dokumenterats från tidigare undersökningar i Stadsparken, då tunna delvis lerhaltiga kulturlager påträffats. Dessa tolkades som bebyggelsespar, med bland annat möjliga lergolv, en härd och ett stolphål, samt fynd av järnålderskeramik (Ros 2015:18, 28). Från 2017 års undersökning framkom i både schakt 1 och 3 istället tjockare kulturlager av grå silt som kan indikera odlingsytor. Schakten har alltså sannolikt tagits upp i ytor mellan eventuell äldre bebyggelse. Denna undersökning styrker bilden av att verksamhet förekommit i Västerås stadspark under 900-talet eller tidigt 1000-tal. Ackumulationen av kulturlager med matavfall gör det troligt att även bebyggelse funnits på platsen. I schakten förekommer även ett par skikt av träkol och då Västerås har brunnit flera gånger är det möjligt att dessa lager utgör rester efter några av stadens eldhärjningar.

Stenmurarna från schakt 8 representerar sentida bebyggelse i Stadsparken. Hela Stadsparken var bebyggd under 1800-talet. Med redan på relativt litet djup har stenpackningar och murrester från tidigmodern tid tidigare påträffats i Stadsparken (Alström 2010b:4–5; Ros 2015:14–15). Det finns alltså potential att finna lämningar av äldre bebyggelse i Stadsparken från i stort sett hela det gångna årtusendet.

I de sydöstra delarna av Stadsparken har enbart påförda massor framkommit vilka sannolikt hör ihop med att marken höjts i samband med att stenskoningen mot Svartån uppförts.

Utvärdering

Resultatet från undersökningen visar att kunskapspotentialen är mycket varierad i Stadsparken. Stora delar är skadade av senare ingrepp, medan det i andra delar finns väl bevarade kulturlager. Det finns också stora topografiska skillnader inom Stadsparken. Närmast Svartån, i områdets södra och östra delar, har den ursprungliga marknivån legat betydligt lägre i jämförelse med den nuvarande marknivån, än vad den gjort på parkens nordvästra delar.

Utifrån de dokumenterade sektionerna förekommer kulturlager på cirka 0,4–0,55 meters djup i stora delar av Stadsparken. Chansen var därför stor att det även vid de grundare schakten skulle ha kunnat påträffas kulturlager i plan. Det är sannolikt att begränsningen av djupet för belysningspollare och belysningsarmatur till 0,5 meter har medverkat till att kulturlager påträffats i så liten omfattning. Utifrån stratigrafin i de djupare schakten är det troligt att kulturlager skulle ha påträffats vid det ursprungliga djupet av 0,7–0,9 meter.

Eftersom schakt dragits i stora delar av Stadsparken fanns goda förutsättningar att kartlägga utbredningen av bevarade kulturlager i parken. Det ringa djupet har dock gjort att kulturlager sällan nåtts, varför det ännu till stor del är oklart i vilken omfattning äldre bebyggelse finns bevarad under parkodlingarna.

I norra delen av Stadsparken kring fontänen framkommer återigen väl bevarade kulturlager från Västerås äldsta tid. Området har en mycket stor kunskapspotential för framtida arkeologiska undersökningar. Ett särskilt beaktande bör därför även i framtiden tas till att detta område i så liten omfattning som möjligt skadas av ingrepp. En risk som finns vid små ingrepp som endast undersöks genom schaktningsövervakningar är att enbart mindre fragment undersöks vid varje tillfälle och att helhetsförståelsen för området därav blir begränsad.

Referenser

- Alström, U. 2009. *Kajmuren vid Stadsparken. En grundlig undersökning*. Kulturmiljövård Mälardalen rapport 2009:36. Västerås.
- Alström, U. 2010a. *Kajmuren vid Stadsparken II*. Kulturmiljövård Mälardalen rapport 2010:39. Västerås.
- Alström, U. 2010b. "Man kan ännu intet weta at berätta, enär denne Staden aldräförst blivitt anlagd och upbygd ...". Kulturmiljövård Mälardalen rapport 2010:5. Västerås.
- Alström, U. 2014. "att den är urgammal och förmodligen kan räknas till rikets äldsta städer." Nytt dateringsunderlag för Västerås historia. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2013:83. Västerås.
- Carlsson, R. 2001. *Västerås stadspark*. Västmanlands läns museum. Kulturmiljöavdelningen rapport 2001:30.
- Forenius, S. 1996. *Bondtorget och Stadsparken*. Riksantikvarieämbetet, avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Uppsala rapport.
- Gustafsson, J-H. och Redin, L. 1977. *Västerås. Medeltidsstaden 4*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. Stockholm.
- Lihämmer, A. 2008. *Stadsparken i Västerås*. Kulturmiljövård Mälardalen rapport 2008:39. Västerås.
- Ros, J. 1995. *Slottsgatan*. Riksantikvarieämbetet, arkeologiska undersökningar, UV Uppsala rapport.
- Ros, J. 2015. *Vikingatida och medeltida stadsbebyggelse i Västerås. Tomtmark intill Slottsgatan*. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2014:8. Västerås.
- Sjöö, R. 1989. *Rapport angående schaktkontroll för nyanläggande av fontän i Stadsparken*. Västmanlands läns museum. Ej tryckt.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM16023
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-6193-15, 2016-06-03
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	Juni–november 2016
<i>Personal:</i>	Jonas Ros (projektledare) Maud Emanuelsson
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Kommun:</i>	Västerås
<i>Socken:</i>	Västerås domkyrkoförsamling
<i>Fastighet:</i>	Stadsparken
<i>Fornlämning:</i>	Västerås 232:1, stadslager
<i>Fastighetskarta:</i>	66F 0IN Västerås
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	X6608700/Y587160 (SV om schakt 13b)
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	Uppdragsgivaren tillhandahöll en dwg-fil med de planerade schakten. Sektionernas lägen digitaliserades i efterhand.
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	10 sektions- och planritningar i A4-format samt 16 digitala fotografier.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd tillvaratogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell.	28
Bilaga 2. Vedartsanalys.	29
Bilaga 3. ¹⁴ C-analys.	31

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Marksdrag och topografiskt läge	Längd (m)	Djup (m)	Area (m ²)	Anmärkning	Anläggningar	Fynd	Underlag
1	Kulturlager	3,5×2,4	1,75	8,40	Sektion 1–3	–	Kritpipa (lösfynd)	Ljusgrå lera
2	Fyllnadsmassor med grus och sand	–	–	–	Grävdes i äldre schakt	–	–	–
3	Kulturlager	2,0×1,15	1,50	2,30	Sektion 4–5	–	–	Ljusgrå lera
4	Kulturlager	1,0×1,0	1,50	1,00	Sektion	–	–	–
5	Grus/sand, där under jord med sprängsten	1,5×1,3	1,80	1,95	–	–	–	–
6	Matjord, där under jord med sprängsten	1,5×1,2	1,80	1,80	Sektion 7	–	–	–
7	Sand	0,8×0,8	0,95	0,65	–	–	–	Lera
8	Matjord, där under stenmur	0,8×0,8	1,10	0,65	Sektion 8	Stenmur	–	–
9	Sand	0,8×0,8	0,95	0,65	–	–	–	–
10	Matjord	0,7×1,20	1,00	1,85	–	–	–	–
11	Kulturlager	0,8×0,8	1,10	0,65	Sektion 9	–	–	–
12	Matjord	0,8×0,8	1,00	0,65	–	–	–	–
13a	Fyllnadsmassor av grus, sand och stenar	0,9×0,9	1,50	0,80	–	–	–	–
13b	Fyllnadsmassor av grus och sand	0,9×0,9	1,80	0,80	–	–	–	–
Schakt för elkabel och mindre lampor	Matjord under ytor med gräs och grus i gångarna	Ca 480	0,30–0,50	Ca 240	–	–	–	–

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1701

**Vedartsanalyser på material från Västmanland,
Västerås Stadspark AU KM 16023**

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1701

2017-01-11

Vedartsanalyser på material från Västmanland, Västerås Stadspark AU KM 16023

Uppdragsgivare: Jonas Ros/Stiftelsen Kulturmiljövård

Arbetet omfattar två kolprov från en utredning i samband med arbeten i Västerås stadspark.

Det ena provet, PK 7, innehåller kol från tall. Tall kan ge hög egenålder vid datering. Det andra provet, PK 6, innehåller inget analyserbart kol, enbart sot och små kolfragment. Jag bedömer med viss tvekan att provet som helhet ändå innehåller tillräckligt med organiskt material för en datering.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
	6		1,8g	Inget analyserbart material	-	-	Troligen daterbart
	7		7,0g	0,2g 9 bitar	Tall 9 bitar	Tall 17mg	

Erik Danielsson/VEDLAB

Kattås

670 20 GLAVA

Tfn: 0570/420 29

E-post: vedlab@telia.com

www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Tall	<i>Pinus silvestris</i>	400 år	Anspråklös men trivs på näringsrika jordar. Den är dock ljuskrävande och blev snabbt utkonkurrerad från de godare jordarna när granen kom	Stark och hållbar. Konstruktionsvirke, stolpar, pålar, båtbygge, kärl (ej för mat) takspån, tjärbloss, träkol, tjärbränning	Underbarken till nödmjöl, årsskott kokades för C-vitaminerna. Även som kreatursfoder

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomi 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färskas vedprover.

UPPSALA
UNIVERSITET

Uppsala 2017-02-28

Jonas Ros
Siftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41
722 12 VÄSTERÅS

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

**Resultat av ¹⁴C datering av träkol från Stadsparken Västerås AU, Västmanland.
(p 932)**

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ¹⁴C-innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO₂-gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	δ ¹³ C‰ VPDB	¹⁴ C age BP
Ua-55311	KM16023 PK6	-26,8	113,5 ± 0,3 pmC
Ua-55312	KM16023 PK7	-25,3	1 030 ± 27

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/ Lars Beckel

